

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

8
2023

Tosh o'rmoni
(Navoiy viloyati)

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 426 sahifa, 30-avgust, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinova, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va

innovatsiyalar departamenti rahbari

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zR Tabiat resurslari vazirligi,
O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

JSTga a'zolik Yangi O'zbekistonni jahon iqtisodiyotiga olamshumul integratsiyalashtiradi	6
Muxiddin Kalonov , i. f. d., professor	
O'zbekistonda ipakchilik sanoatining rivojlanish strategiyalari samarasi.....	11
Jumayev Olimjon Sadulloevich , tadqiqotchi	
"Yashil" iqtisodiyot va uni shakllantirish masalalari.....	18
Yokubjanov Doniyor Islom o'g'li , tayanch doktorant	
Suv ta'minot korxonalarining biznes jarayonlari bo'yicha asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI)ni baholash.....	24
Saidakbarov Xusniddin Abdisalomovich , PhD	
O'zbekiston fond bozorida investorlarning pul mablag'larini jalb qilish mexanizmlaridan foydalanish.....	27
Karimov Akramjon Ikromjon o'g'li , PhD	
Ishchi kuchi bozorining amal qilish metodologiyasi	34
Mamaraximov Bekzod Erkinovich , i. f. n., dotsent	
Yashil turizmni rivojlantirish va takomillashtirish istiqbollari.....	39
Normurodova Zebo Eshmaxmatovna , kafedra o'qituvchisi	
Suv resurslaridan foydalanishning samaradorligini baholashga yondashuvlar.....	44
Axmedov Sayfullo Normatovich , t. f. n., mustaqil tadqiqotchi	
Samarqand viloyatida xizmat ko'rsatish sohasining holati va innovatsion rivojlanish tendensiyalari tahlili.....	50
Berdiyev Anvar Abduraxmonovich , tayanch doktorant	
Mamlakatimizda markaziy bank monetar siyosatini amalga oshirishning amaliy holati	56
G'aybullayeva Zilola Raxmatullo qizi , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklari kapitalidagi mavjud davlat ulushlarini kamaytirish	61
Olimjanova Nigora Alisherovna , mustaqil izlanuvchi	
Infratuzilmaviy investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda islom moliya bozorining roli.....	65
Saydirasulov Laziz Alimovich , doktorant	
Balansning tarkibiy tuzilishi va unga ta'sir etuvchi omillar	71
Tulayev Mirzakul Salamovich , kafedra dotsenti; Axmedov Akbarali Sultonmurodovich , i. f. n (PhD)	
Интеграция современных информационных систем в аудит бюджетных организаций	78
Урдабаев Жарылкап Ермакбаевич , независимый исследователь	
Формирование и использование ресурсного потенциала промышленных предприятий.....	83
Махмудов Носир Махмудович , д. э. н., профессор; Фозилова Фирангиза Комиловна , докторант	
Qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlarini genofond sifatida asrash va ulardan samarali foydalanish zarurati.....	89
Sherali Xolliyev , kafedra o'qituvchisi	
Turizmni rivojlantirishda axborot texnologiyalarning o'rni	94
Yuldasheva Dilnoza Ulugbekovna , mustaqil tadqiqotchi	
Sanoat klasterlarini tashkil etish va boshqarishning o'ziga xos jihatlari.....	99
Xakimov Ziyodulla Axmadovich , dotsent; Axmadova Rayxona Jasurbek qizi , tadqiqotchi	
"Universitet-ishlab chiqarish" integratsiyasi sharoitida oliy o'quv yurtlarining innovatsion rivojlanishini boshqarishning nazariy qoidalari.....	103
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxo'ja qizi , iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent	
Farmatsevtika sanoati raqobatbardoshligini oshirishda farmatsevtikaga ixtisoslashgan erkin iqtisodiy zonalardan foydalanishning xorij tajribasi.....	108
Abdiyeva Flora Botir qizi , tayanch doktorant	
Hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga ilmiy yondashuvlar	114
Abdullayev Farxod Ozodovich , mustaqil tadqiqotchi	
Budjet-soliq va pul-kredit siyosatini muvofiqlashtirishda fiskal va monetar qoidalardan foydalanishning nazariy jihatlari	119
Hakimjon Hakimov , tadqiqotchi	
Analyzing the Impact of External Debt on The Financial Security of the Country	125
Sanakulova Barnogul Rizakulovna , Doctor of Economic Science, Professor;	
Jamolov Mirzabek Mirjalil ugli , Senior researcher	

Sanoat korxonalarining iqtisodiy o'sishi va barqaror rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	129
Avloqulova Sadoqat Sobirjon qizi	
Digital Advertising Oasis: Qatar's E-Marketing Revolution	133
Mirziyo Sodikov Odiljon ogli	
Tikuv-trikotaj korxonalari faoliyatida marketing tadqiqotlaridan foydalanishning SWOT tahlili	138
Ro'zmamatov Abbas Tolibjon o'g'li, magistrant	
Xorijiy investitsiyalar oqimiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash uchun ekonometrik regression model tuzish.....	144
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li, tayanch doktorant	
Eksport – mamlakat iqtisodiy o'sishiga ta'sir etuvchi asosiy omil sifatida	151
Sharifi Ahmad Sakhrob, mustaqil izlanuvchi	
Роль цифровизации туристической отрасли в повышении её экспортного потенциала страны	156
Суюнова Фотима Баходир кизи, базовый докторант	
Surxondaryo viloyati iqtisodiyotiga kiritilgan xorijiy investitsiyalar prognozi	161
Xatamov Nurbek Ochildiyevich, erkin tadqiqotchi	
Inson kapitalini oshirishda xodimlarni o'qitish va rivojlantirishning o'rni.....	169
G'aniyeva Dilnoza Baxriddin qizi, doktorant	
Совершенствование порядка исчисления и уплаты акцизного налога в Узбекистане	174
Жуманиязова Феруза, PhD, доцент	
Yevropa tiklanish va taraqqiyot bankidan investitsiya jalb qilish imkoniyatlari.....	179
Mamatov Bahromjon Shavkatovich, dotsenti, PhD	
Davlat-xususiy sherikligini rivojlantirishning xorijiy tajribalari	184
Mamayusupova Dilovarxon Begmatovna, mustaqil izlanuvchi, i. f. f. d. (RhD)	
Banklar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda makroprudensial siyosatning o'rni.....	190
Nilufar Sharipova, PhD	
Dunyoda qorako'l teriga bo'lgan talabning pasayishi: sabab va oqibatlar	197
Nurillayev Jamoliddin Yarashevich, doktorant, i. f. n., dotsent	
Mehnat resurslarini faoliyatini tashkil etishning mezonlari va ko'rsatkichlari.....	201
O'roqov Mamurali Odil o'g'li, tayanch doktorant	
Biznes loyihalarini moliyalashtirishning xorij tajribasi	208
Razzaqov Jasur Hamraboyevich, dotsent, PhD	
Сравнительный анализ методов оценки финансирования инновационных разработок предприятие.....	212
Рузиева Дилноза Абдусаматовна, независимый исследователь	
IPOning muvaffaqiyatlilik darajasini aniqlash metodikasini takomillashtirish yo'llari	216
Saydullayev Shaxzod Sherzodovich, PhD	
Источники финансирования стартап-проектов и способы их привлечения	222
Хажиев Бахтиёр Душабоевич, dotsent, iqtisodiyot fanlari nomzodi	
Tashqi iqtisodiy munosabatlar sharoitida tashqi savdo va bojxona mexanizmlarini tartibga solish masalalari	227
Adizov Sardor Rashidovich, mustaqil izlanuvchi	
Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash strategiyasini ishlab chiqish	231
Mamatov Sardor Axmatjonovich, mustaqil tadqiqotchi	
Malayziya iqtisodiyotida Islom kapital bozori ahamiyatining tahlili.....	238
Abrorov Sirojiddin Zuxriddin o'g'li, PhD	
Анализ современного состояния предприятий топливно-энергетического комплекса Узбекистана	243
Мирзахалилова Азизахон Алишеровна, докторант	
Moliyaviy savodxonlik orqali fond bozori savdolarida institutsional investorlar faolligini oshirish	249
Sultanov Maxmud Axmedovich, dotsent, PhD	
Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tashqi bozorlarga yetkazib berishda tijorat standartlarining o'rni	254
Xojiyev Elshod Yoqub o'g'li, PhD; Fayzullayev Shuhrat Sherali o'g'li, tayanch doktorant	
Особенности использования системно-процессного менеджмента в развитии зеленой экономики	259
Отакулов Махамаджон Каримович, PhD, и.о. доцент	
Milliy turizm tarmog'ida raqobat ustunliklarini aniqlashning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati	264
Xalilov Sirojiddin Sherali o'g'li, PhD	
Sut mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalarida "yashil marketing" strategiyalari.....	268
Eshmatov Sanjar Ashirqulovich, mustaqil tadqiqotchi, i.f.f.d.(PhD)	

O'zbekiston Respublikasida kredit mexanizmini takomillashtirish imkoniyatlari	272
Gadoyev So'hrob Jumakulovich , PhD, dotsent	
Влияние инвестиционной политики на инновационную деятельность в Республике Корея	277
Алимова София Розумбаевна , независимый исследователь	
Hududlarda oliy ta'lim va mehnat bozori integratsiyasi yo'nalishlarini takomillashtirish.....	282
Haqqulov Fazliddin Faxriddinovich , tayanch doktorant	
Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy potentsialni rivojlantirish.....	290
N. N. Ismatullayeva , tayanch doktorant	
Mahalliy byudjet daromadlari shakllanishi va muammolarining amaliy holati va tahlili.....	293
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD	
Temir yo'l transportidan samarali foydalanishning ekonometrik tahlili.....	298
Shakarova Dilfuza Ruzimuratovna , tayanch doktorant	
Формирование кредитного портфеля современного коммерческого банка.....	304
Жураева Нодира Фузулий кизи , ассистент кафедры	
Logistika kompaniyalarida yuklarni sug'urtalashni takomillashtirish yo'llari	310
G. Abduvosidova , kafedra o'qituvchisi	
Tumanlar va tadbirkorlikning rivojlanish darajalarini baholash uslublari.....	315
Nazarov Shohbek Isroilovich , magistrant	
Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash strategiyasini ishlab chiqish	320
Mamatov Axmetjon Atajanovich , professor; Allaberganov Zakir Gayibovich , dotsent	
Moliya tizimini barqarorlashtirishda mahalliy budjetlarning imkoniyatlarini oshirish masalalari	327
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD; Eshonqulov Asliddin Mamatmurod o'g'li , magistrant	
Byudjetdan tashqari mablag'lari samaradorligini oshirishda davlat xaridlarining roli	330
Norov Akbar Ruzimamatovich	
Fond bozorini rivojlantirishning mamlakat iqtisodiy o'sish jarayonlari bilan bog'liqligi	335
Xoliqov Ulug'bek Rustamovich , t.f.n.	
Sun'iy intellektning tijorat banklari samaradorligiga ta'siri: xorijiy tajriba	341
N.N.Ro'ziyev	
O'zbekistonda turizmni rivojlantirishda investitsion loyihalarni jalb qilishning iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish.....	350
Astanov Sherzod Rustamovich , mustaqil tadqiqotchi	
Assessing the Impacts of Modern Models for Increasing Textile Product Exports through Green Strategies.....	356
Nosirova Charos	
MDH mamlakatlarida islom moliyasini rivojlanish istiqbollari	364
Irgasheva Gulbahor Sodiqovna , tayanch doktorant	
Qayta ishlash sanoati korxonlarini iqtisodiy samaradorligini oshirishning zamonaviy yo'llari	369
Abduxamidova Gulxayo , tadqiqotchi	
Mintaqa iqtisodiyotiga kiritilayotgan xorijiy investitsiyalar statistik tahlili	374
Xatamov Nurbek Ochildivich , erkin tadqiqotchi	
Международный опыт развития регионов путем привлечения инвестиций через рынок капитала	380
Дадаханова Саида Махаммаджон кизи , докторант	
Искусственный интеллект как инструмент управления человеческими ресурсами	386
Хайдарова Малика Шакирджановна , преподаватель кафедры	
Surxondaryo viloyatida kichik tadbirkorlik rivojlanishining iqtisodiy-statistik tahlili	396
S.T.Toshaliyeva , PhD	
Jahon Savdo Tashkiloti faoliyati va unga a'zo bo'lish xususida.....	403
Ruzibayev Jahongir Nodirovich , tadqiqotchi	
Xufiyona iqtisodiyot ulushining oshishi O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy xavfsizligiga bevosita tahdid sifatida.....	407
Nabiyev Feruz Nurmurodovich , tadqiqotchi	
Anoerob qayta ishlash jarayonini elektr impulsli ishlov berish	412
Imomova Nodira Shavkatovna tadqiqotchi, Sultonov Mansur Qilichevich PhD	
Milliy transport infratuzilmasini takomillashtirish.....	416
Xashimova Naima Abitovna , i.f.n., professor; Ergashev Shoxrux Vosiljon o'g'li assistent	
Korxonalar faoliyatida internet – marketing texnologiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslar.....	421
M.A.Saparova , talaba	

MOLIYAVIY SAVODXONLIK ORQALI FOND BOZORI SAVDOLARIDA INSTITUTIONAL INVESTORLAR FAOLLIGINI OSHIRISH

Sultanov Maxmud Axmedovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
“Moliya va buxgalteriya hisobi” kafedrası dotsenti, PhD.

Annotatsiya: Maqolada fond bozori savdolari faolligini oshirishda moliyaviy savodxonlikning o'rnı va zaruriyati yoritib berilgan. Shuningdek, fond bozorida institutsional investorlar faolligini oshirishga ta'sir qiluvchi omil sifatida umumta'lim muassasalarida moliyaviy savodxonlik asoslari va qimmatli qog'ozlar bozorini o'rganish bo'yicha multimedia texnologiyalariga asoslangan o'quv kursi platformasini ishlab chiqish bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy savodxonlik, fond bozori, qimmatli qog'ozlar bozori, institutsional investorlar, multimedia texnologiyalari, fond bozori savdosi, o'quv kursi platformasi.

Аннотация: В статье освещается роль и необходимость финансовой грамотности в повышении активности торговли на фондовом рынке. Также в качестве фактора, влияющего на повышение активности институциональных инвесторов на фондовом рынке, выдвинуты предложения по разработке образовательной платформы на основе мультимедийных технологий для изучения основ финансовой грамотности и фондового рынка в общеобразовательных учреждениях.

Ключевые слова: финансовая грамотность, фондовый рынок, институциональные инвесторы, мультимедийные технологии, торговля на фондовом рынке, образовательная платформа.

Abstract: The article highlights the role and necessity of financial literacy in increasing the activity of stock market trading. Also, as a factor influencing the increase in the activity of institutional investors in the stock market, proposals were made for the development of an educational platform based on multimedia technologies for studying the basics of financial literacy and the stock market in general education institutions.

Key words: financial literacy, stock market, institutional investors, multimedia technologies, stock market trading, educational platform.

KIRISH

Qimmatli qog'ozlar, shu jumladan, aksiyalar bozorining vazifasi, aholi, davlat hamda institutsional investorlarning bo'sh turgan mablag'larini harakatga keltirib, milliy iqtisodiyotning turli sohalariga yo'naltirish, ulardan eng muhim moliyalashtirish manbasi sifatida foydalangan holda iqtisodiyotni barqarorlashtirishga, pul muomalasini yaxshilashga hamda aholi va xo'jalik yurituvchi subyektlarning daromadini oshirishga ta'sir etishdan iborat. Mamlakatimiz moliya bozorining asosiy bo'g'ini hisoblanadigan fond bozoridagi savdolari hajmining zamonaviy holati nafaqat rivojlangan, balki rivojlanayotgan davlatlar bilan taqqoslaganda ham yaqqol ortda qolayotganidan ko'rishimiz mumkin. Ushbu sohada olib borilayotgan tadqiqotlar shundan dalolat beradiki, respublikamiz aholisining aksariyat qismida moliya bozorining boshqa segmentlari bilan taqqoslaganda fond bozori savdolari borasida savodxonligining kamligini kuzatiladi. Bu esa institutsional investorlarning talab darajasida rivojlanib ketishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois, mamlakatimiz moliyaviy sektorida institutsional investorlarning ahamiyatini oshirish, hamda bu sohada savodxonlikni talab darajasiga olib chiqish maqsadida maqolada fond bozori savdolarida institutsional investorlar faolligini oshirishga ta'sir qiluvchi omil sifatida umumta'lim muassasalarida moliyaviy savodxonlik asoslari va qimmatli qog'ozlar bozorini o'rganish bo'yicha multimedia texnologiyalariga asoslangan o'quv kursi platformasini ishlab chiqish vazifasi belgilab olingan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Mamlakatimizda moliyaviy savodxonlikning oshishi jamiyatning taraqqiy etishi provardida aholining moliyaviy xizmatlar va savdolarida ishtirok etishi asosli va samarali bo'ladi. Dunyo miqyosida moliyaviy savodxonlikni oshirish davlat ustuvor vazifalari qatoriga kiritilib, moliyaviy savodxonlik bo'yicha milliy strategiyalarini yaratilgan. Bunda "har bir davlat o'z oldiga aniq maqsad qo'yib, milliy strategiyasini shakllantirishga urg'u berayotgan bo'lsa, boshqalari (Kanada, Ispaniya) fuqarolarning zamonaviy moliyaviy xizmatlar tushunchalarini o'zlashtirishiga va iste'molchilarning manfaatlarini himoya qilishni maqsad qilishgan [7].

Respublikamiz olimlari tomonidan ham moliyaviy savodxonlikni oshirish va milliy iqtisodiyotni taraqqiy etishida moliyaviy instrumentlardan foydalanish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Jumladan, professor T.S. Malikov o'z tadqiqotlarida "moliyaviy savodxonlik — u yoki bu hayotiy vaziyatlarda moliyaviy instrumentlar (depozit (omonat)lar, to'lov kartalari, kreditlar va h.k.lar) qanday qilib yordam berishi mumkinligini anglashga, afzalliklari va kamchiliklarini hisobga olgan holda moliyaviy takliflarni tanqidiy baholashga va o'zlarining shaxsiy maqsadlariga erishish uchun ongli tanlovni amalga oshirishga o'rgatadi. Aholining moliyaviy savodxonlik darajasini oshirishda, bank, soliq, sug'urta, lizing, fond bozori va boshqa moliyaviy xizmatlardan samarali foydalanishni tashkil etishda oliy ta'lim muassasalarida tayyorlanadigan mutaxassislarning o'rni beqiyos" [3] — ekanligi o'rganilgan. Ushbu ta'rifda moliyaviy xizmatlar sifatida fond bozori ham ta'kidlab o'tilganligi, albatta uning rivojlanishi va xizmatlarining takomillashishi uchun institutsional investorlar faolligini oshirish muhim ahamiyatga ega.

Xalqaro amaliyotda institutsional investor talqini jahon iqtisodiyotida o'z o'rniga ega iqtisodchi olimlardan U.Sharp fikriga ko'ra "Amerika aksiyalari bozorida institutsional investorlarning ahamiyati oshayotgani muhokama qilinayotganda, asosiy e'tibor pensiya jamg'armalariga, sug'urta kompaniyalarga, banklarning ishonchli operatsiyalari bo'limlari tomonidan amalga oshiriladigan investitsiyalarga qaratiladi. Ushbu tashkilotlarning umumiy ulushi amerikalik korporatsiyalar tomonidan muomalaga chiqarilgan aksiyadorlik kapitalining yarimidan ortiq bo'lgan qismiga egalar" [6] - degan edi. Ushbu ta'rifda sanab o'tilgan institutsional investorlarning asosiy mijozlari aholi-fuqaro bo'lganligi sababli, ular moliyaviy savodxonligini oshishi fond bozori savdolarining faollashuviga olib keladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Iqtisodiy tizimlashtirish qonuniyatlari O'zbekiston Respublikasida moliyaviy savodxonlikni oshirish orqali fond bozorida institutsional investor taraqqiyotini tizimli tahlili va konseptual asoslarining ilmiy metodologik apparatini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Institutsional investorlar taraqqiyotini tadqiq qilish uslubimiz, ya'ni iqtisodiy tizimlashtirish (uslub) qoidalari asosida o'rganishda: dastavval, moliyaviy savodxonlikning mamlakatimiz moliya sektori orqali iqtisodiy taraqqiyotiga ta'siri tizimida, uning rivojlanish qonuniyatlari va makrodarajadagi tartibga solish shartlariga bo'ysunadi, ikkinchidan, fond bozorida institutsional investorlar sifatida o'ziga xos moliyaviy-iqtisodiy tabiatga ega va nihoyat uchinchi tizim, institutsional investor mustaqil tizim sifatida bir-birini taqozo etuvchi elementlar majmuidan iborat. Mazkur tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, institutsional tahlil, funksional tahlil, qiyosiy tahlil, analiz va sintez kabi ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Har bir fuqaro daromad topishi uchun o'z salohiyatini ishga solishi, iqtisodiyotimizning o'zlashtirilmagan sohasi sifatida qaralayotgan moliya sektorida daromad topishda o'z imkoniyatlarini sinab ko'rishi lozim. Bunda fuqarolarni moliyaviy savodxonligini oshirish maqsadida aynan fond (qimmatli qog'ozlar) bozoriga e'tibor qaratish lozim. Jahon iqtisodiyotida fond bozori munosib o'ringa ega bo'lib, unda qimmatli qog'ozlari instrumentlari orqali savdo qilish fuqarolar uchun qo'shimcha daromad olish manbasi bo'lib xizmat qiladi.

Fond bozori taraqqiy etgan mamlakatlar iqtisodiyotida investitsiyalarni jalb etish uchun, mablag'larga muhtoj subyektlar va ortiqcha daromadlarini investitsiyalashi zarur bo'lgan subyektlar o'rtasidagi zarur munosabatlarni o'rnatishni taqazo etadi Shu orqali aktivlarni to'plash va jamg'armalarni transformatsiya qilish institutsional investorlar ishtirokida amalga oshiriladi. Rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida institutsional investorlar moliyaviy institutlar sifatida fond bozorida professional faoliyat olib borib, xizmatlaridan asosan banklar, sug'urta kompaniyalari, pensiya va investitsiya fondlari foydalanishadi. Ularning moliyaviy imkoniyati to'g'risida xulosa kelish uchun, institutsional investorlaridan biri sifatida fond bozori savdolarida qatnashadigan investitsiya (asosan o'zaro) fondlarining milliy iqtisodiyotga ta'sirini ko'rib chiqish kifoya. Masalan, 2022-yilga kelib Amerika qo'shma shtatlari iqtisodiyotida, investitsiya fondlari sof aktivlari qiymati 34,2 trln. dollar ga teng bo'lib, mamlakat yalpi ichki mahsuloti hajmi (22, 996 trln. dollar)dan 1,5 barobar ko'pdir.

Respublikamizda fond bozorining amaldagi holatini Respublikamiz Prezidenti Sh.Mirziyoyev tanqidiy baholab, "qimmatli qog'ozlar chiqarib, ularni fond bozorida sotish mexanizmidan samarali foydalanilmayapti. Fond bozoridagi aksiyalarning jami qiymati 25 trillion so'm bo'lib, yalpi ichki mahsulotga nisbatan 6 foizga ham

yetmaydi. Bu ko'rsatkich Singapurda 188 foiz, Malayziyada 112 foiz, Rossiyada 34 foizni tashkil etadi" ^[2] — degan edilar. Shuningdek, ushbu bozorni jahon darajasiga olib chiqishda aholi moliyaviy savodxonligini oshirish alohida ahamiyat kasb etishi xususida soha eksperti va analitigi O.Nazirov, "Mamlakat kapital bozori maksimal imkoniyat bilan rivojlanishi uchun bir necha to'siq mavjud. Odamlarda moliyaviy savodxonlik yetishmaydi. Bu esa soha kadrlarining professionalizmiga ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim muassasalarida moliyaviy bilimlarning berilishiga urg'u berish lozim" ^[4] — degan edi.

Moliya (kapital) bozori nuqtayi nazaridan mamlakatimizda moliyaviy savodxonlikni qamrab olish uchun ibratli ishlar olib borilmoqda. Jumladan, markaziy bank raisi Mamarizo Nurmurodov "Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish bu — bizning og'riqli nuqtamiz. Shuni inobatga olib, Markaziy bank tomonidan moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha axborot-ta'lim resursi ishga tushirildi va uni moliyalashtirgan holda "Moliyaviy savodxonlik asoslari" darslik o'quv-qo'llanmasini ishlab chiqdik" ^[5] — deb aholining moliyaviy savodxonligi og'riqli muammo bo'lib qolayotgani haqida o'z fikrini bildirgan edi.

Respublikamiz fond bozorida 2023-yil 1-aprel holatiga muomalaga chiqarilgan aksiyalarning holatini Tahlil qiladigan bo'lsak, institutsional investorlar sifatida qatnashadigan tijorat banklari yaqqol ustunlikka ega va ularning moliya sektoridagi ulushi 96,61%ni tashkil etadi (1-jadval).

1-jadval: Emitentlar soni va chiqarilgan qimmatli qog'ozlarning hajmi to'g'risidagi ma'lumot (2023-yil 1-aprel holatiga).

№/ko'rs.	Aksiyadorlik jamiyatlari (AJ)	AJlar soni	%	Chiqarilgan aksiyalar hajmi (mlrd. so'm)	%	Aksiyalar soni (mln. dona)	%
A	B	1	2	3	4	5	6
Iqtisodiy faoliyat sohasi		613	100	178 661,9	100	16 432 487,89	100
Shu jumladan:							
I	Iqtisodiyotning real sektorida	510	83,2	115 613,8	64,7	5 813 919,69	35,4
II	Moliyaviy sektorda	103	16,8	63 048,1	35,3	10 618 568,20	64,6
Moliyaviy sektor tarkibida:							
II.I	Lizing kompaniyalari	8	7,8	575,1	0,9122	554,31	0,0052
II.II	Birjalar	5	4,8	94,9	0,1505	95,29	0,0009
II.III	Institutsional investorlar, shundan:	90	87,4	62 378,1	98,9373	10 617 918,60	99,9939
1	Tijorat banklar	33	32,1	60 267,4	96,6162	3 430 475,74	32,3065
2	Sug'urta kompaniyalari	48	46,6	2 108,3	3,3799	7 187 430,67	67,6834
3	Investitsiya fondlari	9	8,7	2,4	0,0039	12,21	0,0001
Jami		103	100	63 048,1	100	10 618 568,20	100

Ushbu jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, shu kunga kelib mamlakatimizda 613 ta AJ mavjud bo'lib, uning 103 tasi yoki umumiy aksiyadorlik jamiyatlarining atigi 16,8 foizi moliyaviy sektorda faoliyat yuritmoqda. Moliyaviy sektor subyektlari tomonidan muomalaga chiqarilgan aksiyalar 63 048,1 mlrd. so'm bo'lib, O'zbekiston iqtisodiyotida faoliyat yuritayotgan aksiyadorlik jamiyatlari tomonidan muomalaga chiqarilgan aksiyalarning 35,3 %ni tashkil etadi. Aksiyalar soni bo'yicha umumiy chiqarilgan aksiyalarning 64,6 % moliyaviy sektorga to'g'ri kelib, bunday holat ko'plab tijorat banklari va sug'urta kompaniyalari aksiyalari nominali 1 so'mdan chiqarilganligi bilan izohlanadi.

Nafaqat institutsional investor, balki moliyaviy sektor tarkibida chiqarilgan aksiyalarning asosiy ulushi tijorat banklari hissasiga to'g'ri keladi. Institutsional investor sifatida tijorat banklari tomonidan 60 267,4 mlrd. so'mlik aksiyalar muomalaga chiqarilgan bo'lib, ularning moliya sektoridagi ulushi 96,62 % ni tashkil etadi. Bu shundan dalolat beradiki, moliyaviy sektorda tijorat banklariga raqobatchi bo'lishi uchun boshqa ishtirokchilar tomonidan fond bozorida faolligini oshirish talab etiladi.

Keyingi paytlarda institutsional investor sifatida sug'urta kompaniyalarning faolligi ham oshib bormoqda. 2023-yil 1-aprelga kelib moliyaviy sektorda ularning ulushi 46,6 % gacha oshib, eng yuqori ko'rsatkichga ega. Ular tomonidan muomalaga chiqarilgan aksiyalar ulushi 3,38 % ga yetgan bo'lsa, aksiyalar soni bo'yicha 67,68 % dan oshib ketgan. Bunga sabab, aksariyat sug'urta kompaniyalari aksiyalarini mayda nominalda chiqarganligidir.

Institutsional investor sifatida jahon qimmatli qog'ozlar bozorida jozibador hisoblangan investitsiya fondlari O'zbekistonda o'z mavqeini yo'qotib bormoqda. Aholi pul mablag'larini jalb etish va investitsiya obyektlariga yo'naltirishda vositachilik qiluvchi investitsiya fondlarining soni 1996-1998-yillar davomida 86 ta xususiylashtirish investitsiya fond (XIF)ni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yil boshiga kelib, 9 tagacha tushib ketdi. O'zbekistonda investitsiya fondlari tomonidan 2,4 mlrd. so'mga ega aksiyalari muomalaga chiqarilgan bo'lib, uning mamlakatimizdagi barcha aksionerlik jamiyatlari tomonidan muomalaga chiqarilgan aksiyalarga nisbatan ulushi 0,0039 foizni tashkil etadi. Bunday holat mamlakatimizda investitsiya fondlarining iqtisodiyotdagi salmog'i juda past va u talab darajada emasligini ko'rsatadi. Hozirgi kunda fond bozorida investitsiya fondlarining raqobatbardosh emasligi, ularning aksiyalariga egalik qilayotgan aksiyadorlik jamiyatlari o'rtasida erkin bozor mexanizmining yetarli darajada ishlamayotganligi investitsiya fondlarining rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

Haqiqatan ham bugungi kunda kapital bozoriga qo'yilayotgan talablar, aholi tomonidan bu sohada moliyaviy savodxonlikni oshirishni taqoza etadi. Moliyaviy savodxonlik to'g'risida asosiy hujjat kapital bozorini yanada rivojlantirish, qimmatli qog'ozlar chiqarilishini ko'paytirish, jismoniy va yuridik shaxslarning fond bozorida ishtirokini kengaytirish maqsadida qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kapital bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni[1]da nazarda tutilgan.

Ushbu farmon doirasi "Moliya va investitsiya savodxonligi" dasturini amalga oshirish hamda ushbu dastur orqali:

- aholi va tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy savodxonligini oshirish, ularni moliyaviy xizmatlar va mahsulotlar, jumladan, kapital bozori hamda moliyaviy instrumentlar haqida xabardor qilish bilan bog'liq tashabbuslarni hamjihatlikda amalga oshirgan holda mutasaddi tashkilotlar bilan faol hamkorlikni yo'lga qo'yish;
- umumta'lim maktablari o'quvchilari hamda noiqtisodiy yo'nalishdagi oliy ta'lim tashkilotlari talabalari uchun "Moliyaviy savodxonlik" o'quv kursini fan sifatida joriy etish hamda "Moliyaviy savodxonlik olimpiadalari"ni tashkil etish belgilab qo'yilgan.

Ushbu hujjatda nazarda tutilgan tadbirlar, albatta, kapital jumladan fond bozorini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Lekin moliya bozori tarkibida investitsiya bo'yicha bank sohasi uchun moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha axborot — ta'lim resursi ishga tushirilganligi asosan bank xizmatlari va pul — valyuta bozorini chuqur o'rganishda muhim ahamiyat kasb etishi mumkin. Kapital bozori hamda moliyaviy instrumentlar haqida xabardor qilish bilan bog'liq tashabbuslarni hamjihatlikda amalga oshirgan holda mutasaddi tashkilotlar bilan faol hamkorlikni yo'lga qo'yish bilan bog'liq moliyaviy savodxonlik tadbirlarini tashkil etish fond bozori savdolari kesimida o'rganish lozim. Chunki, yuqorida tilga olinganidek, bank sohasi va fond bozori aholi jamg'armalarini jalb qilish borasida nafaqat raqobatdosh, balki jalb qilish usulining farqlanishi ham hisoblanadi.

Shu sababli, tadqiqotimiz mahsuli sifatida "Moliya va investitsiya savodxonligi" dasturini amalga oshirishda umumta'lim maktablari o'quvchilari uchun "Umumta'lim muassasalarida moliyaviy savodxonlik asoslari va qimmatli qog'ozlar bozorini o'rganish bo'yicha multimedia texnologiyalariga asoslangan o'quv kursi platformasi" ishlab chiqish tashabbusini ilgari surilgan. Bu o'z navbatida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-fevraldagi PF-6207-son Farmoni 6-bandi va 2019-yil 18-noyabrdagi PF-5877-son Farmoni 2-ilovasi 21-bandining ijrosi ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu o'quv kursi platformasining asosiy maqsadi bilim va ko'nikmalar asosida o'quvchilar kelajakda qo'shimcha daromad topish imkoniyati to'g'risida tasavvurga ega bo'lish, kelgusida kasb tanlash, o'quvchilar o'quv kursi davomida kursdan tashqari vaqt davomida zaruriy ma'lumotlarni egallash va savdoda ishtirok etish maqsadida bo'sh vaqtdan samarali foydalanishi sabab, bekorchilikdan kelib chiquvchi salbiy oqibatlar kamayishiga sabab bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

"Umumta'lim muassasalarida moliyaviy savodxonlik asoslari va qimmatli qog'ozlar bozorini o'rganish bo'yicha multimedia texnologiyalariga asoslangan o'quv kursi platformasi" yoshlarda:

Birinchidan, yil dasturida belgilangan raqamlashtirish dasturlaridan keng foydalanib, o'quvchilar mobil dasturlar va raqamli mahsulotlardan keng foydalanishi, ikkinchidan xar bir fuqaro, o'smir yoshdagi o'quvchi va talabalarda bukmekrlilik (totalizator, qimor) faoliyatida ishtirok etish uchun moyillikka ega bo'lishi va uchinchidan o'quvchilarni ko'proq bilim olishga qiziqtirish va undash zarurati yuzaga keladi.

Ushbu o'quv kursi platformasi fond bozorida joriy etish zaruriyati quyidagilardan iborat:

- investorlarni bazasi kam bo'lib, muntazam ravishda yangi ishtirokchilarni jalb etib borish uchun ehtiyoj mavjud;
- qiziqarli va jozibador;
- nazariya va amaliyotning o'zaro bog'liq o'qitilishi;
- malakali kadrlar yetishmovchiligi;
- keng jamoatchilikning qimmatli qog'ozlarga nisbatan ishonch darajasining pastligi kuzatiladi.

Xulosa sifatida shuni takidlash mumkinki, bugungi kunda umumta'lim muassasalarida moliyaviy savodxonlik asoslari va qimmatli qog'ozlar bozorini o'rganish yetarli darajada emas. Shu bois, umumta'lim muassasalarida moliyaviy savodxonlik asoslari va qimmatli qog'ozlar bozorini o'rganish bo'yicha multimedia texnologiyalariga asoslangan o'quv kursi platformasining amaliyotga joriy etilishi quyidagi muhim natijalarga olib keladi:

- umumta'lim maktablari o'quvchilarida kelajakda qo'shimcha daromad topish bo'yicha moliyaviy bilim va ko'nikmalar shakllantiradi, ularga kelgusida munosib kasb tanlash uchun ham imkoniyat beradi;
- o'quvchilarning kursni bitirib amaliyotda fond bozorida savdolarida ishtirok etishni boshlashi ko'plab sohalar bo'yicha (korporativ boshqaruv, tahlil, prognozlash, AKT va huquqiy) savodxonlikni oshiradi va ko'nikmalarni shakllantiradi;
- o'quvchilarning maktabdan tashqari bo'sh vaqtlaridan o'quv kursi bo'yicha zaruriy ma'lumotlarni egallash va savdoda ishtirok etish orqali samarali foydalanish imkoniyati yaratilib, yoshlar o'rtasida bekorchilikdan kelib chiquvchi salbiy oqibatlar kamayishiga erishiladi;
- taklif etilayotgan o'quv kursi platformasi va tajribasi tegishli davlat qarori bilan belgilangan maktablarda 10-11-sinflar uchun moliyaviy savodxonlik bo'yicha yangi fan darsligini joriy etish uchun asos bo'ladi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-6207-сонли “Капитал бозорини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” Фармони. 2021 йил 13 апрель.
2. Мирзиёев Ш.М. фонд бозорини ривожлантириш масалаларига бағишланган йиғилиш ўтказди. Kun.uz.
3. Маликов Т.С., Қобулов Х.А. Молиявий саводхонликни оширишга “яшил чироқ” – давр талаби. “Молия” илмий журнали. 2020 йил №3-сон.
4. Назиров А. А. Одамларимизда молиявий саводхонлик паст” Kun.uz.
5. Нурмуродов М. Банклар 2020 йилда фуқаролардан 445 млн сўм комиссиян маблағни асоссиз ундирган. <https://kun.uz>
6. Шарп У.Ф. и др. Инвестиции: Учебник/ У.Ф. Шарп, Г.Дж. Александер, Дж.Бэйли, Пер. с англ. - М.: ИНФРА-М, 2001. - XII, 1028 с.
7. Стратегия повышения финансовой грамотности в Российской Федерации на 2017–2023 годы/<https://vashifinancu.ru/upload/docs/-Strategy.pdf>.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Jtmoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Тел.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi 26-uy.

